

POSUDEK NA MAGISTERSKOU PRÁCI MICHALY LYSOŇKOVÉ

JE POJEM LIDSKÝCH PRÁV FIKTIVNÍ? POSTMETAFYZICKÁ KONCEPCE JÜRGENA HABERMASE

Magisterská práce Michaly Lysoňkové se věnuje čistě teoretickému tématu, jakým je odůvodnění racionální platnosti univerzálních lidských práv podrobně analyzované ve výkladu diskurzivní etiky Jürgena Habermase. Přednosti, ale i nedostatky této práce leží právě v napětí mezi zaměřením výkladu na jednu teorii, jakkoli významnou, a záměrem autorky formulovaným docela všeobecně, neboť prozkoumána má být sama teoretická možnost podat přesvědčivé a platné odůvodnění lidských práv v současné, tak zvané post-metafyzické situaci. Cíl je tedy všeobecný, když se hledá odpověď na otázku, zda nejsou (jakože podle autorky jsou) lidská práva pouhé fikce, zatímco provedení je specifické, když je kriticky rozebrán právě Habermasův pokus o takové teoretické odůvodnění lidských práv.

Radno říci, že teoretický zájem je podložen jistou praktickou starostí, neboť autorka je zjevně znepokojena stále se rozšiřujícími katalogy práv zprvu občanských a politických, později práv sociálních, etnických, nyní i ekologických, kulturních a popřípadě dalších, která jsou deklarována nejen národními parlamenty, ale i mezinárodními organizacemi, jako je OSN, tedy deklaracemi lidských práv s nárokem na kosmopolitní platnost. Autorka ukazuje, že v současnosti se všeobecně v globálním měřítku prosadil praktický konsensus v deklaracích kodexů lidských práv, a tak je na místě se ptát nakolik lze takovýto praktický konsensus podložit nějakou spolehlivou, racionálně odůvodněnou a tedy platnou teorií univerzality lidských práv v situaci, kdy není k dispozici žádný soubor sdílených hodnot a norem, který by dokázal sklenout hodnotový oblouk nad celým lidstvem. Čelíme kulturnímu pluralismu a nemáme žádnou apriorní strukturu, která by nám umožnila teoreticky ospravedlnit ony katalogy lidských práv, jež se prakticky stávají na zeměkouli stále významnějším zdrojem práva. V této takzvané post-metafyzické situaci Habermas přichází s racionálním odůvodněním konceptu lidských práv s univerzálním nárokem na půdě své diskurzivní etiky, který tuto službu poskytuje. Z dobrých důvodů si jej tedy Michala Lysoňková vybírá jako prubířský kámen pro své kritické úvahy, nicméně pořád se jedná jenom o jednu možnou teorii lidských práv.

I když vyjdeme podobně jako Michala Lysoňková z toho, že koncept lidských práv, jak jim rozumíme v moderní době, má svůj původ v iusnaturalismu pozdního středověku a

rozvinut byl v liberálních konceptech přirozených individuálních práv, tak přesto zůstává ve hře několik typů liberalismu, které pracují s různým pojetím práv a ne všechny práva se odvozují z konceptu lidské přirozenosti, což je předpokladem úvah Michaly Lysoňkové.

Existuje liberalismus práv, o němž uvažuje naše autorka, ale také liberalismus strachu (Judith Shklar), který právní ochranu menšin a slabých nijak neodvozuje z nějakého konceptu přirozenosti, ani důstojnosti, ani nedotknutelnosti osoby a pod., ale spíše poukazuje na zkušenost útlatu, násilí a ponižování, kterého se jednotlivcům, ale i skupinám menšin, jakkoli definovaným, dostalo a dostává v politických režimech despotických, a tak liberální ochrana práv menšin je obranou před násilím a obhajována je ze strachu před despotií.

Dokonce i když se východiskem právní teorie stává koncept lidské přirozenosti, tak se ještě nemusí jednat o liberalismus práv, ale třeba o liberalismus lidského rozvoje, který se může jako třeba v případě utilitarismu opírat o perfekcionistačké pojetí lidské přirozenosti, podle něhož člověk je bytost, která je vedena touhou po štěstí a požitku, ale v žádném případě se nepokouší tato teorie tvrdit, že by práva byla dána od přirozenosti, nebo, že by byla nějak s lidskou přirozeností původně spojena.

Ostatně i liberalismus práv se může vyhýbat snaze o teoretické odůvodnění univerzalizmu lidských práv s poukazem na politické odůvodnění jejich platnosti, které je potom formulováno nezávisle na metafyzických doktrínách, jak to činí John Rawls ve své teorii spravedlnosti jako férovosti politické, nikoli metafyzické.

Pro tyto filozofické teorie lidských práv nebude potom tak fatální problém, který trápí Michalu Lysoňkovou, totiž, co dělat s odůvodněním lidských práv v situaci, kdy se rozklížily metafyzické předpoklady, o něž se svého času liberalismus práv opíral. Vše to budou teorie, které nabízí příslušné důvody platnosti lidských práv v rámci svých omezených předpokladů. Z toho hlediska se Habermasův pokus spíše vymyká, než aby byl typický - jenom on se totiž pokouší o apriorní odůvodnění platnosti lidských práv bez metafyzických předpokladů na půdě diskurzivní etiky. Není divu, že je to pokus sice velkolepý, ale i sporný.

Práce Michaly Lysoňkové je v mnoha ohledech mimořádná, nakolik osvědčila své znalosti teoretické, dokázala pracovat s odbornou literaturou, kterou si osvojila, byla schopna ji kriticky rozebrat, promyslet, výstižně reprodukovala hlavní argumenty a také dokázala k této literatuře zaujmout vlastní názor a náležitě jej odůvodnit. V tomto směru je to práce, která překračuje úroveň běžných prací diplomových a dá se říci, že je plodem solidně podložené teoretické reflexe. Občas se ale autorka nechá unést svou popíračskou

snahou a místo střídmejší polemiky volí nadsazenou negaci. Např. na str. 152 a 153, kde hutně hovoří o egalitárním ideálu, který odůvodňuje obsahové narovnávání diferencí, tedy začlenění, tak volí takové výrazy jako groteskní, destruktivní, nefunkční, ač by stačilo mluvit o prázdném formalismu apod. přitom žádnou destrukci nedoložila, funkčnost u tohoto ideálu nebyla tématem a ani jsme se moc nezasmáli.

Struktura diplomové práce je promyšlená. Nejprve je formulován problém expanze katalogů lidských práv a položena otázka teoretického odůvodnění tohoto praktického poměrně dynamického konsensu. Zde bych poukázal jenom na jednu nesrovnalost ve výkladu. Autorka tvrdí, že diskurz o lidských právech se prosadil až v 70. letech v evropském prostředí v souvislosti s helsinským procesem, zatímco dříve nebyl podle ní nijak součástí americké politiky. Nejprve sice ukázala, že koncept lidských práv leží v základech euro-americké politické tradice, a že jsme svědky postupného rozvoje z jednoho jádra, přesto nakonec tvrdí, že vše se „zvtlo“ až v Helsinkách, jako by americké hnutí za občanská práva v 60. letech nebylo klíčovým tématem americké vnitřní politiky a jako by antikolonialismus a wilsonovská tradice bylo něco cizího v americké zahraniční politice – vždyť právě v roce 1956 se Američané postavili ve jménu antikolonialismu proti britsko-francouzskému imperiálnímu podniku v Suez.

Následuje historický exkurz, ve kterém jsme poučení o původu iusnaturalismu v evropské politické tradici a ve výstižném a znalém výkladu můžeme sledovat první teoretické pokusy o teoretické odůvodnění konceptu lidských práv. Problémem se podle autorky stávají tyto koncepty až v situaci, kdy metafyzická východiska moderny jsou zpochybněna. Tak se autorka dostává k Habermasově diskurzní etice, která o racionální odůvodnění lidských práv uvažuje bez odkazu na metafyziku čistě procedurálně a intersubjektivně.

Již na začátku autorka mluvila v této souvislosti o bludném kruhu (S.21), když ve odlišila tři spojitě otázky: a) artikulaci přirozenosti (zvláštní termín: „subpojmem lidství“), b) formulovatelnost práv, c) jejich globalizaci. Tento „gordický uzel“ do sebe zapletených otázek se rozhodla rozetnout tak, že pokud jsou v postmetafyzické situaci nevěrohodné všechny metafyzické koncepty přirozenosti a nevěrohodným se stává ono pouto mezi přirozeností a právy, tak každý pokus o formulaci univerzální platnosti práv podniknutý bez pomoci nějakých antropologických a metafyzických předpokladů musí ztroskotat, protože není k dispozici žádný jiný „náhradní zdroj“ univerzální platnosti.

Rozbor Habermasovy teorie svědčí o značné erudici a znalosti lingvistické filozofie. Habermas stojí v kantovské tradici, ale poučen je lingvistickým obratem, takže výslovně odmítá esencialistické pojetí rozumu, jež by se dalo kritizovat za metafyzické předpoklady a vypracovává procedurální teorii komunikativního rozumu, která podle Habermase ob stojí v postmetafyzické situaci a je s to potřebné racionální odůvodnění univerzální platnosti lidských práv poskytnout.

Pokud výklad Michaly Lysoňkové posuzujeme podle toho, nakolik se dokázala vyrovnat s Habermasovou diskurzivní etikou a jeho teorií práv, pak musíme její výkon jenom ocenit, neboť prokázala velké teoretické nadání a hlubokou znalost Habermasovy filozofie a lingvistické filozofie vůbec. Pokud ale práci posuzujeme z hlediska cíle, který si sama zadala a k němuž se autorka na závěr vrací s tím, že jej naplnila, totiž vyvrátit na Habermasově příkladu jakoukoli teorii univerzální platnosti lidských práv, tak je třeba říci, že tohoto cíle nedosáhla, ani dosáhnout nemohla. Titulek závěrečné kapitoly prozrazuje tuto vadu. Čtete: Platnost diskurzivní teorie práva, eo ipso lidských práv. Žádné eo ipso není na místě. I kdybychom připustili, že se Michale Lysoňkové podařilo prokázat, že Habermasův pokus o racionální odůvodnění lidských práv na půdě diskurzivní etiky selhává, tak z toho přeci nemůže vyplynout, že vinou toho selhaly také všechny ostatní liberální teorie lidských práv, nejen minulé a současné, kterých je vícero druhů, tak také všechny možné teorie budoucí. Něco takového by znamenalo sázku na docela silné metafyzické tvrzení, pro které ale v tomto post-metafyzickém světě, jak sama autorka uvádí, není platného důvodu.

Práce Michaly Lysoňkové splňuje všechny náležitosti kladené na práci magisterskou, prozrazuje mimořádně nadanou teoreticky zaujatou autorku, takže klasifikuji její výkon známkou výborně.

Doc. PhDr. Milan Znoj, CSc.

V Praze dne 17. 6. 2011